

GORAN RUJEVIĆ¹

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

KANTOV NAUČNI RASIZAM

Sažetak: Ovaj rad se bavi problemom da li se u Kantovom filozofskom shvatanju ljudskih rasa mogu pronaći osnove naučnog rasizma. Naučni rasizam je postupak opravdavanja rasističkih stavova njihovim utemeljivanjem u pristrasna tumačenja naučnih otkrića. Poznato je da Kant mestimično u svojim spisima iznosi veoma oštre rasističke stavove. Međutim, analizom samih spisa u kojima se ti stavovi javljaju i poređenjem sa samim stavovima, može se zaključiti da su oni samo uljezi koji nemaju nikakve nužne povezanosti niti supstancijalnog doprinosa Kantovom učenju o ljudskim rasama. Kant jeste jedan od prvih modernih mislilaca koji su pojam rase posmatrali iz naučne perspektive, ali to ne znači da je on posezao za naučnim rasizmom, niti da njegove etičke i prirodnonaučne refleksije bivaju nepovratno oštećene njegovim povremenim rasističkim nastupima.

Ključne reči: esencijalizam, Kant, naučni rasizam, nasleđivanje, rasa, semena

UVOD

Danas, u XXI veku, rado mislimo da je stupanj društvene svesti viši nego što je ikad bio. Tako opstoji veoma raširena predstava da su problemi rasizma i jednakosti ljudskih rasa uspešno rešeni; takvo mišljenje zatičemo kod Pitera Singera: „Rasističke predrasude, koje su delili mnogi Evropljani oko prelaska XIX u XX vek, danas su u javnom životu, u najmanju ruku, savršeno neprihvatljive... Princip jednakosti svih ljudi je danas suštinski deo vladajuće političke i moralne ortodoksije.“² Sve i ako se složimo sa Singerovom tvrdnjom, to opet ne znači da je rasizam u potpunosti eliminisan. Naprotiv, uzeo je jedno podmuklije obličje. Ovde nije reč o pojedinačnim ispadima rasizma, već pre o jednoj opštoj strukturi društva koja je poslužila kao polje za njegovu sublimaciju. Reč je o zloupotrebljavanju savremenih naučnih metoda i kategorija za opravdanje rasizma. U pitanju je *naučni rasizam* (ne, međutim, i rasizam nauke), odnosno tendencija da se rasistički stavovi uzdignu do nivoa objektivno

1 E-mail adresa autora: zauberberg.ns@gmail.com

2 Singer, P., *Praktische Ethik*, Philipp Reclam, Stuttgart, 1994., str. 33-34.

važecih istina time što će biti zasnovani na objektivnim, naukom utemeljenim razlikama među rasama ljudi.

Mnoga antropološka, biološka i medicinska istraživanja sprovode se upravo s obzirom na pitanje razlike među rasama ljudi. Takvim postupcima ne samo što se različitost rasa potvrđuje, ona se čak i osnažuje. Biomedicinska istraživanja koja ispituju fiziološke specifičnosti rasa to čine sa veoma dobrim, čak humanim razlogom – dobijeni rezultati omogućavaju efikasniju primenu terapija, možda čak i pronalaženje novih načina lečenja problema. Principijelno se taj postupak može opravdati savremenim zahtevom za personalizacijom terapije. Međutim, gledano u svojim punim praktičkim kosekvencama, primedba se tom postupku može uputiti da se on proizvoljno zaustavlja na redu opštosti rase, a da pravi zahtev za personalizovanom terapijom podrazumeva njenu individualizaciju – potpunu analizu pojedinačne situacije pri čemu se pacijent razmatra u celosti svog organskog postojanja. U tom pogledu, rezultati takvih istraživanja, iako valjani i korisni, ipak imaju tek uslovno važenje kao sredstva za postizanje zacrtanog terapijskog ideala; oni se ne mogu (dosledno) koristiti u praktičke svrhe, već samo u praktične. Naime, savremeni naučni metod poseduje značajan metodološki postupak koji, bar u formalnom smislu, efektivno obesmišljava rasističku motivaciju i interpretaciju tih rezultata. Statistički gledano, ukoliko je varijansa unutar grupe veća od varijanse među grupama, razlika među grupama, koliko god „očigledna“ bila, nije značajna. Time se, sa jedne strane efektivno onemogućava tvrđenje postojanja objektivne korelacije između rasnog porekla i konkretnih karakteristika spram kojih vrednujemo (ne)jednakost, a sa druge strane racionalno utemeljuje (ili bar opravdava) zahtev za individualnim terapijskim pristupom u medicinskoj praksi.

Američki filozof Robert Bernaskoni, kome je pojam rase upravo centralni predmet interesovanja, u svom je članku *Kant as an Unfamiliar Source of Racism* (*Kant kao nepoznati izvor rasizma*) izneo tvrdnju da se za „Kanta legitimno može reći da je izumeo naučni pojam rase utoliko što je dao prvu jasnu definiciju istog“³, kao i da „Kant izražava jedan virulentan i teorijski zasnovan rasizam u vreme kada je naučni rasizam još uvek bio u povelju.“⁴ Ovim svakako nije tvrđeno da je upravo Kant začetnik naučnog rasizma, ali je bar jedan od pionira. Pri tom valja razlikovati naučni rasizam od rasizma u nauci. Naučni rasizam je postupak legitimisanja rasističkih stavova traženjem njihovih opravdanja u naučnim otkrićima, pri čemu za to mogu da posluže i

3 Bernasconi, R., *Kant as an Unfamiliar Source of Racism* u: *Philosophers on Race: Critical Essays*, ed. Ward, J. i Lott, T., Blackwell Publishers Ltd, 2002., str. 146-147

4 *Ibid.*, str. 145.

oni naučni rezultati do kojih se došlo bez ikakve rasističke pretpostavke – naučni rasizam je tumačenje naučnih otkrića kroz prizmu rasizma; rasizam u nauci je individualna pojava unošenja rasističkih stavova u naučno istraživanje, čime čitavo istraživanje od samog svog začetka biva obojeno rasističkom namerom, jer kao pretpostavljenu svrhu ima opravdavanje rasističkih stavova – rasizam u nauci je sprovođenje naučnog istraživanja prizmom rasizma, čime se nužno žrtvuje naučni karakter takvih „otkrića“.

Činjenica je da je Kant na mnogo mesta izneo stavove koji ne mogu drugačije da se tumače nego kao rasistički. Najočigledniji, a, nažalost, ne i jedini primer toga bi bila sledeća rečenica iz teksta *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen* (*Zapažanja o osećaju lepog i uzvišenog*): „Ukratko, ovaj dasa je bio od glave do pete crn; izvestan znak da je ono što je on rekao bilo glupo.“⁵ Da li su ovo pretpostavke koje je Kant od samog početka nameravao dokazati u svojim tekstovima? Ili su to, pak, samo slučajna, prpratna zapažanja koja više crpe iz okolnosti Kantovog života i vremena, nego što su nužna posledica njegovih teorijskih razmatranja? Pokušaćemo da damo odgovor na pitanje da li su Kantova poimanja razlike među ljudskim rasama primeri ciljanog rasizma u nauci ili su to okolnosti jednog naučnog rasizma.

TERMINOLOGIJA RASNOG DISKURSA

Prvi tekst u kom se Kant eksplicitno bavio pitanjem ljudskih rasa jeste *Von den verschiedenen Racen der Menschen* (*O različitim rasama ljudi*). Izvesno je da je Bernaskoni ciljao na ovaj spis kada je govorio o Kantu kao začetniku naučnog rasizma, jer se upravo tu mogu pronaći jasna određenja koja definišu pojam rase i razgraničavaju ga spram drugih, srodnih bioloških pojmova, uz pojavljivanje tvrdnji koje bi danas bile ocenjene kao rasističke. Osnovni smisao ovog spisa jeste u uspostavljanju precizne terminologije.

Rase (*Racen*) su po Kantovoj definiciji takva odrođavanja (*Abartungen*) koja se održavaju u bilo kojoj sredini bez obzira na moguće migracije jedinki, i koja, prilikom ukrštanja sa drugim odrodima istog porekla proizvode mešano (*halbschlächtige*) potomstvo. Pod mešanim potomstvom se podrazumeva onakvo potomstvo koje po pitanju jedne (u ovom slučaju rasom određene) karakteristike istovremeno nasleđuje i ispoljava osobine *oba* roditelja, doslovno mešajući dve karakteristike u jednoj jedinci. Nasuprot rasama postoje *sojevi*

5 Kant, I., *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, u: *Immanuel Kants sämtliche Werke, Zweiter Band*, hrsgg. Hartenstein, G., Leopold Voss, Leipzig, 1867., str. 278.

(*Schläge*), odrođavanja koja, kao i rase, prilikom ukrštanja proizvode mešano potomstvo, ali koja nemaju tu stabilnost ispoljavanja kao rase, te prilikom promene okolnosti, podneblja ili načina života vremenom iščezavaju. Sojevi mogu da budu lokalni, porodični sojevi, ili nešto rašireniji regionalni sojevi, ali oni svoje poreklo mahom imaju u uticaju zemljišta, klime i ishrane na karakteristike živih bića, čime postaje razumljivo zašto u slučaju promene tih uslova i same osobine sojeva nestaju. Konverzno, postoje *varijacije* (*Spielarten*), takva odrođavanja koja se održavaju i pored eventualnih migracija i drugih promena okoline, ali prilikom ukrštanja ne proizvode mešano potomstvo, već njihova deca poprimaju karakteristike *jednog* od roditelja, ili, preciznije rečeno, nasleđuju karakteristike od oba, ali samo karakteristike jednog dolaze do izražaja i ispoljavaju se. Najzad, *varijetetima* (*Varietäten*) Kant je nazivao takva odrođavanja koja često, mada ne uvek, međusobno slične. Za njih nema pravila ni po pitanju održivosti kroz generacije ni po pitanju ukrštanja.

Svi navedeni pojmovi odgovaraju prirodnim klasama živih bića, jer svi su u saglasnosti sa principom jedinstva reproduktivne moću (*Zeugungskraft*), a koji je izražen Bifonovom definicijom vrste (istoj vrsti pripadaju one jedinke koje se mogu međusobno ukrštati i pri tom proizvoditi plodno potomstvo). Nasuprot ove prirodne podele, postoje i „školske“, veštačke podele, čija svrha nije razumevanje prirode, već njeno upamćivanje. Tako je Kant o veštačkim i prirodnim podelama rekao: „Prva ima nameru da stvorenja podvede pod nazive, druga, međutim, da ih podvede pod zakone.“⁶

Kant u ovom spisu nije pokušao postaviti opšti sistem zakonitosti nasleđivanja. Navedena pojmovna tipologija može se nazvati prostom terminološkom analizom. Nešto opštiji stavovi koji više liče na formu prirodnog zakona jesu tvrdnje o konačnom broju rasa (četiri) i generalne tvrdnje o uzrocima njihovog postojanja. U tom pogledu, Kantov odgovor na pitanje šta je nosilac (ne)održivosti i (ne)ispoljavanja konkretnih bioloških karakteristika može se tumačiti kao primer jedne prirodne zakonitosti koja je artikulisana u ovom tekstu. Kant, naime, u tu svrhu uvodi pojam semena (*Keime*) kao uslova mogućnosti ispoljavanja svake od karakteristika koje pripadaju jednom odrodu. Semena, pri tom, treba razlikovati od prostih prirodnih tendencija, jer tendencije se tiču opšte veličine i međusobnog odnosa delova jedinke i u velikoj meri zavise od trenutnih okolnosti u kojima se jedinka nalazi, dok semena određuju razvoj jednog konkretnog dela organizma. Priroda je ciljano usadila semena u ljudsku vrstu kako bi ona mogla opstati u svim podnebljima Zemlje. Čak i ono što bismo isprva nazvali pojavljivanjem novih vrsta nije ništa drugo nego

6 Kant, I., *Von den verschiedenen Racen der Menschen*, u: *Immanuel Kants sämtliche Werke, Zweiter Band*, hrsgg. Hartenstein, G., Leopold Voss, Leipzig, 1867., str. 435.

iskazivanje konkretnih, već postojećih semena. Ovakva svrhovitost u delanju prirode nadmašuje mogućnosti puke slučajnosti ili čistih mehaničkih zakona. Konačnu potvrdu esencijalističke prirode ovakvog shvatanja živoga Kant je eksplicitno dao u sledećoj tvrdnji: „U reproduktivnoj moći ništa ne sme da može da pridode što je životinji strano i što bi učinilo da se stvorenje sve više i više udaljava od svog izvornog određenja i proizvede istinske izrode koji bi sami sebe održavali.“⁷

Ovaj esencijalizam umnogome otežava valjanu reprodukciju Kantovog shvatanja vrsta živoga, s obzirom na to da se kosi sa nekim sopstvenim određenjima. Nužna je, pre svega, pretpostavka da za svaku vrstu postoji izvesna suština, prasluka, ili, kako je Kant to kazivao *Abkunft*, koja je jedino merilo toga da li jedinke pripadaju istoj vrsti. Jedinstvo reproduktivne moći, izraženo u Bifonovoj definiciji vrste bi, prema tome, moralo biti tek sekundarna posledica pripadanja istoj vrsti, a ne primarno određenje. Nadalje, raznolikost prirode se u takvom slučaju jedino i može opravdati time da su raznolike forme od samog početka već postojale u svim vrstama, samo neispoljene, i da ih je dalekoviđa priroda tu sa svrhom stavila u vidu semena. Problem koji se sada javlja jeste sukob ranije usvojenih terminoloških distinkcija različitih vidova odrođavanja sa ovim esencijalističkim shvatanjem vrsta. Naime, pošto nijedno stvorenje ne može da ispolji neku karakteristiku koja prethodno ne postoji u njemu u vidu semena, a semena se ispoljavaju onda kada životne okolnosti potrebuju adaptiranje jedinke, proizilazi da je svaka vrsta odrođavanja ista i da zapravo ne postoje razlike u odstupanjima od izvorne vrste jer odstupanja zapravo i nema. Promene su samo promene ispoljavanja. U tom pogledu, suštinske razlike između rasa i sojeva nema; i jedna i druga vrsta odrođavanja zapravo su samo ispoljavanja već postojećih semena pod uticajem okoline, jedino što u slučaju rase taj uticaj traje mnogo duže, pa karakteristika rase izgleda mnogo stabilnijom kao i da je u stanju da se održi u nedogled, dok je u slučaju soja to tek skorašnji, još neutisnuti uticaj, koji se onda i mnogo lakše gubi. Kant bi onda, da bi ostao sebi dosledan, morao priznati ili da nema razlika između različitih vidova odrođavanja, te da bi se i rasna karakteristika eventualno povukla (koliko god vreme potrebno za to nama bilo nezamislivo), ili bi, pak, morao priznati postojanje jednog novog principa, nekakvog „praga ispoljavanja“, prema kome ukoliko jedan odrod ispoljava izvesnu karakteristiku dovoljno dugo, ta karakteristika postaje suštinskom za taj odrod, čime on postaje rasa. Naznake takvog shvatanja možemo pronaći u tvrdnji da „Kada se jednom... rasa zasnuje, ne može se daljim uticajem klime pretvoriti u drugu

7 *Ibid.*, str. 442.

rasu⁸, kao i u konstatacijama da bi se neki sojevi razvili u vrste da nije bilo konstantnog mešanja sa drugim sojevima.⁹ Za tim se povlači pitanje koja je zapravo priroda praslika, *Abkunften*, da li su one nekada bile stvarno postojeće arhetipske vrste, a koje se danas nigde ne mogu pronaći, ili su to idealne konstrukcije stvorene na osnovu apstrahovanih „suština“ postojećih oblika života. Postoje opravdani razlozi da se misli da je Kant stojao na ovom prvom stanovištu, jer na jednom mestu kaže: „Doista, ne možemo se nadati da ćemo danas igde u svetu naići na izvorni, nepromenjeni ljudski oblik“¹⁰, premda je nešto pre toga (u fusnoti na strani 447) istakao kako je bela rasa najsličnija izvornom čoveku jer je adaptirana na umerenu klimu.

O upotrebi svrhovitih koncepcija kao što su „semena“ Kant je obimnije raspravljao u kasnijim radovima. U ostatku ovog spisa on se bavio mahom izlaganjem konkretnih putopisnih zapažanja (naravno, ne njegovih ličnih) koji idu u prilog shvatanju prirode vrsta koje je opisao, te pokušajima izvođenja genealoškog sleda ljudskih rasa. Od velikog broja takvih primedbi, u ovom trenutku su za nas i za razmatranje problema naučnog rasizma bitne samo neke. Tako, na primer, o američkim Indijancima Kant je rekao da poseduju upola ugaslu životnu snagu, i da ih to čini lošim robovima jer ne poseduju ni veštinu ni izdržljivost, a da kao uzrok tome samo lakonski navodi „dejstvo hladnog podneblja.“¹¹ O pripadnicima crne rase je kazao da, u fiziološkom pogledu, poseduju neprijatan miris usled isparavanja fosforne kiseline iz njihove kože, a da su u pogledu ophođenja snažni, mesnati i spretni, ali ujedno mekušci, lenji i zaludni usled toga što su prilagođeni životu u Africi, koja je zbog svoje tople i vlažne klime zapravo zemlja obilja (kao poslovična zemlja Dembelija, što u kontekstu savremenih okolnosti predstavlja tragičnu, gotovo surovu ironiju). Za belu rasu Kant je tvrdio: „U redu belaca, gvožđe rastvoreno u [telesnim] sokovima se ne taloži i time pokazuje savršenu mešavinu sokova i ukazuje na snagu ovih ljudi u odnosu na ostale.“¹² Ovo su momenti Kantovog eksplicitnog rasizma u kojima je Kant izložio karakterizirajuće i vrednosne sudove o čitavim ljudskim rasama. Pravo pitanje koje se u ovom slučaju postavlja jeste da li je on te sudove *izveo* iz navedenih fizioloških tvrdnji, ili su one, pak, *opravdanja* kojima se ti sudovi potvrđuju. S obzirom na to da je Kant ove podatke imao tek iz druge ruke, kao i da i sam priznaje da je amater u pitanjima hemijske fiziologije, skoro je izvesno da je ipak u pitanju opravdavanje predrasuda. Sa jedne strane, srećna okolnost je ta što su ovakve naučnorasističke tvrdnje u

8 *Ibid.*, str. 450.

9 *Ibid.*, str. 449-450.

10 *Ibid.*, str. 449.

11 *Ibid.*, str. 444.

12 *Ibid.*, str. 449.

ovom tekstu doista malobrojne, te da su sa centralnom linijom Kantove misli povezane samo akcidentalnim svedočanstvima iz druge, možda i treće ruke, i da, kao takve samo pokazuju *mogućnost* da se Kantovo shvatanje rasa koristi kao naučno opravdanje rasizma, ne, međutim, i *nužnost* takve interpretacije. Sa druge strane, marginalnost takvih tvrdnji ih ne čini ništa manje problematičnim, pogotovo ako u obzir uzmemo činjenicu da je ovo jedan od nekolicine tekstova u kojima je Kant eksplicitno spominjao ljudsko ropstvo bez ikakvog kritičkog osvrta na njegovu opravdanost i (ne)čovečnost.

SISTEMATIKA I SVRHOVITOST RASNIH POJMOVA

Kantov spis *Bestimmung des Begriffs einer Menschenrace* (Određivanje pojma ljudske rase), objavljen 1785., drugi je spis posle *Von den Verschiedenen Racen der Menschen* koji se bavio problematikom ljudskih rasa. Iako se u sadržinskom pogledu ova dva teksta malo razlikuju (izuzev malih izmena u spisku postojećih rasa, malo šta je od pojmova menjano), *Bestimmung* predstavlja potpuno drugačiji pristup istom predmetu i sa drugačijim namerama. Dok se *Verschiedenen Racen* bavio konkretnim odnosima onog naslednog i onog nenaslednog i slučajnog, *Bestimmung* je zauzeo mnogo apstraktniji stav istraživanja.

Sam početak odaje metodološku specifičnost ovog spisa: „Mного лежи u tome da se pojam, koji se želi posmatranjem razjasniti, pre toga sam ima odrediti, pre nego što se povodom njega upita iskustvo; jer u njemu se nalazi ono što je potrebno samo onda kada se zna za čim se treba tragati.“¹³ S tim na umu mora se konstatovati da *Bestimmung* nije prirodnjački spis, iako je Kant svoje mišljenje potkrepio konkretnim biološkim i antropološkim tvrdnjama. U njemu nije bila reč o tome da se pojam rase razjasni posmatranjem – da jeste, to bi onda bio veoma loš prirodnjački spis sa lošom i nedovoljno dokumentovanom građom. Umesto toga, to je *fundamentalni spis*, jer upravo se u njemu vršio taj temeljni poduhvat *određivanja osnovnog pojma* koji prethodi prirodnjačkom razjašnjavaњу. Svi prirodnjački spisi u kojima je pojam rase netematizovan po svojoj prirodi su onda *hipotetički*, jer njihovi rezultati važe jedino pod uslovom da je početni pojam rase valjan. Jasno je da prvo određenje rase mora u sebi biti hipoteza, ali ako ono potom bude valjano provereno, onda ono postaje dobro određeni pojam. Kant je, stoga, preuzeo na sebe da u okviru ovog spisa nedvosmisleno utvrdi sadržaj pojma rase time što će svoju hipotezu sameriti ne samo spram dostupnih antropoloških podataka, već i spram *zakonitosti samoga razuma*. To se može shvatiti kao „Sudbina koja

13 Kant, I., *Bestimmung des Begriffs einer Menschenrace*, u: *Immanuel Kants sämtliche Werke, Vierter Band*, hrsgg. Hartenstein, G., Leopold Voss, Leipzig, 1867., str. 217.

pogađa mnoga razmatranja koja se vraćaju ka svojim principima, a koja time odgovara od svih sporova i zasnivanja u spekulativnim stvarima, i nasuprot tome kao preporučljivo uzdiže bliže određivanje i razjašnjavanje onoga oko čega se javio nesporazum.¹⁴ Sasvim u skladu sa time je i Kantov postupak, koji izgleda kao *izvođenje* pojma ljudske rase kroz šest stavova.

Pre nego što se pojam rase odredi, neophodno je utvrditi osnovne karakteristike koje taj pojam mora ispunjavati. Zbog toga Kant u ispitivanje nije krenuo odmah postavljanjem pojma rase, već prvo preko pojma *klase*, odnosno, поближе *klasne razlike*. „Samo ono što se unutar jednog životinjskog roda nasleđuje može u istom da važi za klasnu razliku.“¹⁵ Ovim prvim stavom Kant je uspostavio jasnu razliku između urođenih i stečenih karakteristika. Prigodno se služeći primerom boje kože, naravno, unutar ljudskog roda, Kant je suprotstavio one slučajeve u kojima je boja rezultat uticaja Sunca i vazduha (klime) naspram onih slučajeva u kojima je boja kože određena rođenjem, poreklom. Stečena boja kože ne odgovara klasi, jer njeno pojavljivanje zavisi od okolnosti u kojima se jedan organizam nalazi. Boja kože koja potiče od uticaja Sunca potpuno je slučajna, zavisi od podneblja i, što je najvažnije, ne prenosi se na decu. Urođena boja kože, međutim, kako joj samo ime kaže, ne zavisi od okoline, već jedino i nužno od boje kože roditelja.

Nakon što je utvrdio da boja kože ispunjava dovoljan uslov da bude klasna razlika, Kant je prešao na ispitivanje toga da li ona poseduje i nužan razlog za to. Jedan od uslova koji za to mora biti ispunjen jeste taj da tipologija koja proizilazi iz ponuđene klasne razlike *mora biti konačna*, odnosno da je moguće utvrditi konačan broj različitih tipova ljudi prema kriterijumu boje kože. Kant je ovde ponovio stav o postojanju četiri tipa boje kože, premda sa izvesnim odstupanjima od spiska u *Verschiedenen Racen*. Ova četiri tipa se usvajaju kao četiri klasne razlike zbog toga što je svaka od navedenih populacija *izolovana* od ostale tri, autohtona za određeno područje i, samim tim, nesvodiva na ostale. Može se činiti neverovatnim da jedna takva ne-suštinska karakteristika, kao što je boja kože, može da odgovara objektivnom principu prema kojem se ljudi razlikuju po rasi; a rasna razlika je sasvim sigurno objektivna razlika, jer evidentno je da od svih (što suštinskih za ljudski rod, što samo propratnih) karakteristika, jedino boja kože pokazuje istovremeno pluralitet, raznolikost i neizostavnost nasleđivanja. Karakteristike koje su suštinske za ljudsku vrstu (razum, na primer) jesu nužno nasledne, ali su zato invarijantne u celokupnom rodu, dok one koje pokazuju raznolikost, izuzev boje kože, nisu nužno nasledne. Šta to čini da jedna ne-suštinska karakteristika bude neizostavno nasledna?

14 *Ibid.*, str. 217.

15 *Ibid.*, str. 218.

U pokušaju da odgovori na ovu zagonetku, Kant se okrenuo ispitivanju umskih maksima (*Vernunftmaxime*) „od kojih svako polazi i prema kojima uobičajeno zna iznaći činjenice koje joj idu u prilog.“¹⁶ Tu je neophodno proveriti da li upotreba tih maksima odgovara valjanoj upotrebi uma u prirodnim naukama. Pri tom se ne misli na ispitivanje toga da li maksime odgovaraju činjenicama, to je, naime, uvek tako, jer se same činjenice prosuđuju kao relevantne i uverljive upravo na osnovu maksime pod čijom su usmerenošću pronađene i koja im, samim tim *prethodi*. Jedino što se može učiniti jeste da se ispita da li osnovne maksime (množina) čine konzistentan sistem misli. Pitanje o tome prema kom je to prirodnom zakonu boja kože nužno nasledna, a i dalje ne-suštinska karakteristika ljudi u sebi sadrži pretpostavku da iza vidljivih karakteristika postoje izvesni principi koji njima upravljaju. Takvoj pretpostavci, međutim, suprotstavlja se umna maksima o jednostavnosti prirode, prema kojoj je „bolje polagati sve na nagađanja izvedena iz datih pojava, nego u tu svrhu prihvatiti posebne prve sile prirode ili stvaralačke predispozicije“¹⁷, odnosno, da principe prirode, sem ako je to neophodno, ne treba umnožavati. Ali, Kant je smatrao da nesmotreno praćenje ove maksime (koje bi eventualno rezultiralo u tome da se pretpostavi da bilo kakva stečena osobina može postati nasledna) može dovesti do sukoba sa drugom maksimom, u ono vreme raširenom verovanju o stabilnosti postojećih vrsta: „u celokupnoj organskoj prirodi, pri svakoj promeni pojedinačnih stvorenja, sama vrsta se održava nepromenjenom.“¹⁸ Time su u argumentaciju ponovo stupila ista ona semena, klice (*Keime*) koje je Kant spominjao i u prethodnom spisu. Ta semena su u ljudski rod usađena mnogo ranije, u onom nedokučivom periodu zajedničkog porekla svih rasa, i to od strane dalekovidne prirode koja je to učinila kako bi ljudskoj vrsti obezbedila preživljavanje i u negostoljubivim predelima; ta prisutna semena su se onda dugo vremena do današnjeg dana razvijala, i to spram potreba koje je postavljala klima, tako da se u svakoj rasi razvilo samo jedno seme koje je ugušilo sva ostala. Svaka od boja kože indikuje jednu specifičnu i svrhovitu fiziološku funkciju – koža je, naime, na sebe morala da preuzme ulogu prečišćavanja izvesnih štetnih primesa iz krvi, tako tamna koža pomaže plućima u izbacivanju flogistona iz krvi, bakarna indikuje prečišćavanje vazdušne/zračne kiseline, a žuta prečišćava „reaktivne baze“. U ovom trenutku valja primetiti da Kant nije pružio nikakvo funkcionalno objašnjenje za postojanje bele puti. Implicitno je, dakle, rečeno da je bela rasa jedina koja ne mora da prečišćava svoju krv. Podneblje na kojem oni žive idealno je za čoveka kao vrstu.

16 *Ibid.*, str. 222.

17 *Ibid.*, str. 222.

18 *Ibid.*, str. 223.

Tek nakon usvajanja ovih objašnjenja, Kant je bio spreman da ponudi definitivnu definiciju pojma rase. Prema njemu, pojam rase mora da uključi dva momenta: prvi je koncept zajedničkog porekla, a drugi je koncept nužnog nasleđivanja klasne razlike među potomcima istog porekla. Ranije spominjana *klasna razlika* nije isto što i rasa. Klasna razlika može da bude bilo koja nasledna karakteristika. Sa druge strane, „Pojam rase je dakle: klasna razlika među životinjama jednog te istog porekla, ukoliko je neizostavno nasledna.“¹⁹ Upravo je ovaj pojam onaj glavni cilj koji je Kant sebi na početku spisa postavio i koji predstavlja i primarni predmet svakog bavljenja rasom. Sada, kada se jednoznačno zna *šta rasa jeste*, odnosno *koje karakteristike se pod tim pojmom traže*, mogu da se sprovede „sporedna ispitivanja“ koja se tiču porekla rase i pripadnosti jedinki rasama. Pojam rase je dostojan da bude princip u istraživanju prirode, a Kant pri tom tvrdi da je taj princip još i eksperimentalno proverljiv. Najzad, Kant tvrdi da niti ima drugih karakteristika koje ispunjavaju ovaj uslov, niti ima naznaka da postoji više različitih rasa od četiri navedene.

Nakon kritika koje je pretrpeo tekst *Bestimmung des Begriffs einer Menschenrace*, Kant se odlučio da napiše odgovor u kome će ne samo razjasniti nedoumice za koje je on mislio da su ostale u razumevanju tog spisa, već će ujedno pružiti protivargumente tezama koje je izneo Georg Forster. Taj odgovor danas je poznat pod imenom *Über den Gebrauch teleologischer Prinzipien in der Philosophie (O upotrebi teleoloških principa u filozofiji)*. Ovom prilikom nećemo ulaziti detaljnije u strukturu spisa, već ćemo pažnju posvetiti jednoj Forsterovoj primedbi – on je smatrao da je neopravdano određivati pojmove i principe istraživanja pre samog istraživanja.

Kant je smatrao da ova primedba nije samo neslaganje na polju naučne metodologije, već ujedno i jedan nesporazum u rečima. Zbog toga se on poduhvata posla da iznova što detaljnije odredi termine koje je pre toga bio definisao u spisu *Von den verschiedenen Racen der Menschen*: pojmove vezane za vrstu, rod, odstupanje, odvrštavanje i sl., što u ovom trenutku nema potrebe da ponavljamo. Bitno je samo naglasiti na koji način je Kant definisao *rasu* u ovom kontekstu: „Ta reč se ne nalazi ni u jednom sistemu opisa prirode, verovatno onda ni sama stvar nije svuda prisutna u prirodi. Pa ipak je *pojam*, koji označava taj izraz, dobro zasnovan u umu svakog posmatrača prirode koji u mislima jednoj osobenosti različitih mešovito se razmnožavajućih životinja, koja ne leži u pojmu njihovog roda, pridodaje zajedništvo uzroka i to uzroka koji leži u samom korenu roda.“²⁰

19 *Ibid.*, str. 226.

20 Kant, I., *Über den Gebrauch teleologischer Prinzipien in der Philosophie*, u: *Schriften zur Naturphilosophie*, hrsgg. Weischedel, W., Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1977., str.

Pošto je Forster Kantu zamerao upotrebu teleoloških pretpostavki koje prethode posmatranju, to znači da mu je indirektno zamerao i na upotrebi pojma *semena* (*Keime*), što, opet, znači da se sam Forster morao koristiti nekim drugim sredstvom kako bi objasnio razlike među ljudskim rasama. On je, naime, pretpostavljao dva izvorna korena ljudske vrste, na čiji su različiti razvoj uticali različiti uslovi sredine, što je, pak, za Kanta predstavljalo nedozvoljenu pretpostavku. Pomalo ironično, Kant i Forster su se prema tome međusobno optuživali da je ovaj drugi učinio nedozvoljen intuitivni skok, pri tom braneći sopstvenu poziciju kao sasvim legitimnu.

Glavni nesporazum Kant je video u tome da Forster nije u potpunosti razumeo prirodu svrhovitosti po kojoj je Priroda usadila semena u ljudske rase. „Jedino bi se, veli gosp. F., moglo braniti da se tu i tamo, mudrim udesom providenja, rađaju *upravo oni ljudi čija predispozicija se slaže sa ovom ili onom klimom*“, na šta je Kant odgovorio: „Nije bio potreban neki poseban mudri udes da se oni dovedu do tih mesta gde su njihove predispozicije pristajale; nego gde su igrom slučaja dospeli i dugo vremena nastavili sled generacija, tu se razvila u njihovoj organizaciji postojeća klica koja ih je prilagodila ovom predelu sveta. Razvoj predispozicija se usmeravao prema mestima, a nisu se valjda, kao što to pogrešno razume gosp. F., mesta birala prema već razvijenim predispozicijama.“²¹ Ovim je Kant nedvosmisleno razjasnio pomalo nejasnu koncepciju iz prethodnih spisa, kada se nije moglo sasvim precizno utvrditi da li je predak koji je sadržao sve potencijalne klice doista postojao, ili je u pitanju samo idealna konstrukcija – nema sumnje da je Kant doista verovao u postojanje (idealne) ljudske prarase. Štaviše, on dodatno naglašava kako priroda, nakon usađivanja klica, nije vršila nikakve naknadne intervencije.

Još jedna stavka je za nas trenutno značajna, a to je da ovaj Kantov tekst u sebi sadrži jednu od najintenzivnijih rasističkih konstatacija u čitavom Kantovom opusu. Povodom rase američkih Indijanaca, Kant je tvrdio: „Ali da njihova narav nije dospela ni do kakve *potpune* podesnosti za bilo koju klimu može se videti i odatle da se teško može navesti neki drugi razlog zašto ta rasa, suviše slaba za težak rad, suviše nehajna za onaj koji zahteva marljivost, i nesposobna za svu kulturu [...] stoji čak još niže od crnca, koji inače zauzima najniži među svim ostalim stupnjevima koje smo nazvali rasnim razlikama.“²² U ovoj jednoj rečenici zastupljene su i rasne predrasude, i pozivanje na naučne uzroke, i hijerarhija rasnih razlika, i to ne protiv samo jedne rase, nego istovremeno protiv dve. Ono što je sasvim zapanjujuće jeste činjenica da ova tirada dolazi potpu-

144.

21 *Ibid.*, str. 156.

22 *Ibid.*, str. 159-160.

no neočekivano, kao veoma daleka tangenta na temu opovrgavanja Forsterove ideje o mogućnosti opštih migracija. Evidentno je da izvesna doza rasizma prati skoro sve Kantove tekstove u kojima se on bavi problemom rase.

KRITIKE RASNIH UČENJA

Načini na koje su prihvatani i tumačeni ovi problematični Kantovi stavovi u širem kontekstu njegove filozofije variraju od osude do apologije. Polin Klajngeld je smatrala da se mogu prepoznati tri opšte struje razumevanja Kantovog učenja o rasama. Prvu čine oštri kritičari (Bernaskoni, Eze, Mils), koji smatraju da su rasistički stavovi ne samo neprihvatljivi, nego da ujedno ukazuju na to da Kantova univerzalna etička koncepcija uopšte nije univerzalna, već da važi samo za izvesnu privilegovanu grupaciju, sasvim izvesno za muškarce bele rase. Druga je grupa (Louden, Mekarti i Hil) koja zastupa razdvajanje Kantovih etičkih učenja od njegovih individualnih stavova. Ovi autori smatraju da univerzalni karakter Kantovog etičkog učenja nije nimalo narušen time što je sam Kant iznosio partikularne stavove koji su protivrečni takvom učenju. Najzad, treća grupacija (Klajngeldova navodi samo Mutua) je ubeđena da su rasistički stavovi obeležje samo određenog, ranog perioda Kantove filozofije, te da je on od tih stavova odustao u kasnijem dobu svog filozofskog razvoja, upravo u ono vreme kada je njegovo etičko učenje počelo da dobija svoj oblik (sama Klajngeldova pripada ovoj trećoj grupi, premda se sa Mutuom ne slaže oko toga da se zaokret u mišljenju desio tokom Kantovog kritičkog perioda). Samu tezu o promeni mišljenja je teško dokazati, s obzirom na to da je Kant u svojim poznijim delima (pogotovo nakon *Teleoloških principa*) sve ređe diskutovao o rasama. Tako je, na primer, u *Antropologiji*, Kant pitanju karaktera rasa posvetio jedva dva paragrafa, i u njima nije izložio skoro ništa od onoga što je ranije bila tematika njegovih tekstova o rasama; jedino je ponovio svoje ubeđenje u princip da priroda teži što većoj raznolikosti i da odvraća od uniformizacije ljudske vrste kroz mešovito razmnožavanje jer iz toga bi „na kraju samo jedan i isti lik proizašao, kao otisak jednog bakroreza“, pošto „priroda ima u sebi dovoljnu rezervu da ne mora, usled oskudice dostupnih oblika, da na svet pošalje čoveka koji je u njemu već bio.“²³ Međutim, nedostatak dokaza nije nužno i dokaz nedostatka, te ovakva teza zahteva konkretnije argumente.

Neki od najrelevantnijih uvida za naše pitanje dolaze upravo od oštih Kantovih kritičara, onih koji su smatrali da Kantova etika ne može da preten-

23 Kant, I., *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, u: *Immanuel Kants sämtliche Werke, Siebter Band*, hrsgg. Hartenstein, G., Leopold Voss, Leipzig, 1867., str. 645.

duje na univerzalnost. Već pomenuti Bernaskoni je smatrao da zapravo nema ničeg čudnog u tome da rasizam postoji paralelno sa idejom opšteg bratstva čovekovog – najprominentniji je primer Tomasa Džefersona, američkog predsednika i autora Deklaracije nezavisnosti u kojoj se tako ponosno izjavljuje da je samoočevidna istina da su svi ljudi stvoreni jednaki, a koji je sam bio robovlasnik. Bernaskoni je takođe isticao problematičnost izvora Kantovih saznanja o ljudima drugih rasa. Pošto je poznato da filozof nije napuštao Kenigsberg, svedočanstva je mogao da prima isključivo iz druge ruke, i to najčešće u vidu putopisa i beleški ljudi koji su obilazili svet. Međutim, iako su mu bile dostupne razne reportaže, Kant se ipak odlučivao da prati one koje su rasno veoma pristrasne, čak do te mere da je Bernaskoni ubeđen da je „Kant namerno birao svoje izvore kako bi razvio što nezavidniju sliku crnaca.“²⁴

Svoju kritiku Kantovog suprematizma Bernaskoni je izrazio kroz tri tačke. Prva se tiče Kantovog stava prema instituciji ropstva, ili, bolje rečeno, nedostatka stava o njoj. Naime, iako je imao pregršt prilika da to učini, Kant nijednom nije eksplicitno osudio ropstvo niti tematizovao njegovu neopravdanost u svetlu svoje etike. Kant jeste bio svestan postojanja institucije ropstva, čak su i debate na tu temu bile sasvim česta pojava u ono vreme, te doista izgleda uočljivo da se Kant nije izjasnio po tom pitanju. To postaje utoliko očiglednije pošto je Kant u nekoliko navrata bio u prilici da o tome govori – u nekoliko svojih spisa on se doticao pojave robova i ropstva, pa je čak i govorio o tome kako su svi rođeni slobodni, čak i deca robova, ali i dalje nije dublje zalazio u diskusiju o samoj toj instituciji.

Druga Bernaskonijeva tačka kritike je bio Kantov odnos prema kolonijalizmu. Kant nije bio uzdržan po tom pitanju, čak je eksplicitno kritikovao nepravde koje su učinjene urođeničkom stanovništvu kolonizovanih kontinenta. Međutim, Bernaskoni je primetio da postoje neki stavovi koji ukazuju na vid Kantovog podržavanja evropskog kolonijalizma. Naime, Kant je smatrao da evropski narodi, pošto potiču iz najumerenijeg podneblja, ujedno poseduju i najbolje uređene društvene sisteme, te su u tom pogledu kao predodređeni da taj isti red zavedu na čitavoj površini zemljine kugle. I Kantov dismissivni stav o neevropskim narodima još jedan je argument u tom pravcu.

Naposletku, treća tačka Bernaskonijeve kritike nama je za sad i najinteresantnija, pošto se bazira na Kantovim problematičnim stavovima po pitanju ukrštanja ljudskih rasa. On je, naime, tvrdio da je zakon prirode takav da sprečava preterano ukrštanje rasa, te da priroda deluje upravo u suprotnom smeru, odnosno podstiče razdvajanje i izolovanje istih. Uopšte, Kantove ideje o ne-

24 Bernasconi, R., *Kant as an Unfamiliar Source of Racism*, str. 148.

promenljivoj prirodi ljudskih rasa, te o genetičkom/hijerarhijskom redosledu po kom rase proizilaze jedna iz druga rezultuju na kraju time da Kant smatra da je najsposobnija rasa belaca, a da ostale rase postoje kao način preživljavanja u neoptimalnim uslovima. Uostalom, zbog čega bi priroda stvorila četiri različite rase ukoliko je imala u vidu da u budućnosti treba da dođe do njihovog izjednačavanja. Bernaskoni je preneo i neke izrazito radikalne tvrdnje koje potiču iz navodnih neobjavljenih Kantovih rukopisa u kojima on kaže da „mešanje rasa degradira „dobru rasu“ a da pri tom ne uzdiže „lošu rasu“.“²⁵

O svrsi ovog veoma oštrog prikaza Kantovih stavova, Bernaskoni je rekao: „Fokusirao sam se na pokazivanje toga da Kantov rasizam predstavlja filozofski problem koji se ne treba odbacivati ili zaobilaziti. Ne tvrdim da sam razrešio kako uklopiti njegov rasizam sa njegovim kosmopolitizmom, ali takođe nisam težio da učinim da problem nestane time što sam ignorisao one pasaze koji ne odgovaraju našoj slici o njemu, kao što su učinili mnogi koji su ga proučavali.“²⁶ Sasvim u skladu sa svojom dekonstruktivističkim ubedenjem, on je zaključio da „„Kant“ više nije ime za istorijskog mislioca, niti skraćeno ime za njegova napisana dela, pa čak ni samo za glavna dela. Lična imenica „Kant“ postala je izbor onoga što svaka generacija smatra suštinskim.“²⁷ Ovaj tekst, dakle, nije samo kritika Kanta, već prevashodno kritika pristrasnih Kantovih interpretatora.

Eze deli Bernaskonijevo shvatanje da u Kantovoj etici ipak ne mogu svi pripadnici ljudske vrste da se računaju među moralne subjekte. „Očigledno je da je Kant u stanju da se drži ovakvih stavova o Afrikancima, jer, zahvaljujući transatlantskim merkantilističim trgovinama robljem, Kant *vidi* i *zna* da se, u stvari, afrički robovi bičuju, njegovim rečima „obučavaju“, da budu evropska radna snaga. Uopšteno, i iz filozofske perspektive, a možda i na suptilniji način, Kantova pozicija manifestuje neartikulisano pristajanje uz sistem misli koji pretpostavlja da ono što je drugačije, posebice ono što je „crno“ jeste loše, zlo, inferiorno, ili moralna negacija „belog“, svetla i dobrote.“²⁸ Ovim je Eze istakao kako je Kantova misao zapravo sasvim očekivano prevođenje već postojećih civilizacijskih (kolonijalističkih i imperijalističkih) tekovina u spekulativnu filozofsku formu. Tako su osnove Kantove filozofije mnogo konkretnije i profanije od onoga što bismo isprva pomislili. To jeste jedna opšta filozofija utoliko što je jedino bela rasa ta koja u sebi poseduje sve pre-

25 *Ibid.*, str. 155

26 *Ibid.*, str. 161.

27 *Ibid.*, str. 160.

28 Eze, E. Ch., *The Color of Reason: The Idea of „Race“ in Kant's Anthropology* u: *Postcolonial African Philosophy*, ed. Eze, E. Ch., Blackwell Publishers Ltd, 1997., str. 117.

dispozicije. Superiornost i inferiornost drugih rasa zavisi od toga koliko su blizu beloj rasi.

Eze je smatrao da Kantovo učenje o rasama više liči na Lineov nego na Bifonov sistem prirode, prevashodno zbog hijerarhije i fiksizma rasa. Međutim, za razliku od Linea, kome je prebacivano da ne poseduje princip organizacije, pa samim tim ni sistem, već samo agregat, Kantovo učenje o rasama je transcendentno zasnovano. Naime, vodeći pojmovi Kantovog učenja o rasama, pojmovi prirode i ljudske prirode (mi bismo tome slobodno dodali i pojam vrste) unapred određuju nepromenljive obrasce klasifikacije, tako da su rasne razlike i klasifikacije apriorno zasnovane na umu prirodnjaka.²⁹ Eze je time sasvim ispravno ukazao na Kantovu esencijalističku crtu, ali ujedno i dodao da se o Kantu kao o esencijalisti može govoriti jedino ukoliko se njegove transcendentalne ideje shvate esencijalistički, što bi značilo da je Kant *normativni esencijalista*, što ima savršenog smisla kada se u obzir uzmu teleološki elementi njegove filozofije. Taj esencijalizam još je istaknutiji u njegovom učenju o rasama, jer tamo poseduje, pored normativne, i *deskriptivnu* crtu, što se očituje u čestoj upotrebi konkretnih primera i ilustracija prilikom govora o ljudskim rasama.

Mnogo umereniju, i u nekim trenitcima trezveniju kritiku Kantovog rasizma pruža Polin Klajngeld, koja je, kao što smo već rekli, smatrala da se on može usaglasiti sa Kantovom univerzalističkom etikom zbog toga što je Kant promenio svoje stavove o rasama negde tokom 1790-ih godina. Postoje naznake da se promena dogodila možda i čitavu deceniju ranije, u prilog čega ide činjenica da u spisu *Bestimmung* nema ni traga od rasne hijerarhije koja je zastupljena u nekim ranijim delima. Takođe, Klajngeldova upućuje na Kantovo pismo Jakobu Engelu, u kom se tvrdi da se fizički opis rase može odvojiti od njihove moralne karakterizacije. Međutim, u tom periodu mogu se pronaći mnogi slučajevi u kojima se Kant vraća svojim izvornim rasističkim stavovima. Najočigledniji izgrednik po tom pitanju jeste spis *O teleološkim principima*, ali Klajngeldova takođe skreće pažnju na to da je *Bestimmung* pisan iz „bele perspektive i za belu publiku (što se vidi u Kantovoj upotrebi zamenica „mi“ i „nas“, i pokazuje spremnost da pretpostavi da crnci nužno neprijatno mirišu).“³⁰

Klajngeldova stoga nije želela da se prikloni ni ostrim napadačima Kantove etike, niti njenim bezrezevnim pristalicama. Umesto ovih krajnjih pozicija, ona se odlučila za jednu umereniju koju je formulisala ovako: „Ono što obe strane previđaju jeste mogućnost da su Kantovi principi rasno neutralni u nji-

29 *Ibid.*, str. 122.

30 Kleingeld, P., *Kant's Second Thoughts on Race in: The Philosophical Quarterly*, Vol. 57, No. 229, The Scots Philosophical Club and the University of St Andrews, 2007., str. 578.

hovom oblikovanju, ali da njegov rasizam i dalje primetan u njegovoj teoriji time što utiče na oblikovanje posredujućih principa i odabir centralnih problema. Prema tome, pre nego što možemo biti sigurni da se Kantov rasizam može odvojiti od ostatka njegove teorije, moramo pažljivo istražiti kakvu ulogu on igra u njegovoj široj moralnoj i političkoj teoriji.³¹ U tom pogledu, Klajngeldova je ipak ubeđena da se tokom 1790-ih dogodila značajna promena u Kantovom viđenju rasa, što ona zasniva na svojim čitanjima Kantovih dela *Večni mir* i *Metafizika morala*. Štaviše, ona je smatrala da Bernaskonijeva kritika Kantove uzdržanosti po pitanju ropstva uopšte nije na mestu, s obzirom na to da se baš u *Večnom miru* mogu naći delovi u kojima Kant nesumnjivo izražava svoje neslaganje sa praksom porobljavanja neevropljana, i pri tom ih konkretno i navodi.³² Naposletku, ona je navela da *Večni mir* sadrži Kantovo odbacivanje one tekovine rasističkog mišljenja koje se on najduže držao – ideje da postoji prirodni zakon kojim se sprečava mešanje rasa. „Kant sada zamišlja svet u kom ljudi različitih boja i na različitim kontinentima uspostavljaju jedni s drugima miroljubive odnose koji poštuju normativne principe koje je postavilo njegovo izlaganje o svetskograđanskom pravu.“³³ Kao krunu svoje argumentacije, Klajngeldova je ukazala na kratkoću odeljka o rasama u jednom od najpoznatijih Kantovih spisa – *Antropologiji*; ona je još istakla da se u tom odeljku čak ni ne govori o rasama, već pre o varijetetima unutar jedne rase. Ne samo to, već i kompletno izmeštanje problematike rase u „fiziološki“ deo antropologije, koji je odvojen od njene „praktične“ tačke gledišta, samo je dodatni argument u prilog tezi Klajngeldove.

ZAKLJUČAK

Svaki od tri autora koje smo upravo pregledali pristupio je problemu Kantovog rasizma iz stroge etičko-istorijske perspektive. Svima je glavna namera bila da utvrde da li i na koji način se međusobno odnose Kantova etika i Kantovi rasistički stavovi. Svrha tih ispitivanja bila je sticanje kompletne slike o jednom značajnom etičkom sistemu koji izgleda da sam stoji u napetosti sa sopstvenim tvorcem. Napokon, i naše pitanje o *naučnom* rasizmu se može posredno povezati sa navedenim člancima: u svakoj od ove tri kritike istaknuta je po jedna bitna karakteristika Kantovog shvatanja rasa, koje, kada se združe, pružaju odgovor na naše pitanje. Razmotrimo ih redom.

31 *Ibid.*, str. 584-585.

32 *Ibid.*, str. 587.

33 *Ibid.*, str. 589.

Iz Bernaskonijevog teksta, kao za nas najznačajniji komentar izdvajaju se njegove konstatacije o poreklu Kantovih saznanja o drugim rasama. Pošto Kant nije bio u prilici da sam posmatra i zaključuje o karakteristikama različitih rasa, njegovo mišljenje nužno je bilo oblikovano ne samo onim što je do njega posredno stizalo, već čitavom civilizacijskom klimom kroz koju su do njega dolazile informacije o dalekim zemljama. Može biti da je tačno da je Kant pred sobom imao mogućnost proučavanja mnogih različitih verzija izveštaja, ali opet se postavlja pitanje, po kom to kriterijumu bi on, koji nikada nije isplovio brodom na drugi kontinent, mogao da bira (ne)pristrasne putopise. Valjanog razloga nije moglo da bude, a Kant je naprosto bio izložen onome što je u to vreme bilo najzastupljenije. Drugim rečima, njegova rasistička ubeđenja ne samo što su partikularni stavovi, već su to proizvoljno usvojeni parcijalni stavovi. Kao takvi, oni nipošto ne mogu da budu istog reda relevantnosti kao i Kantova opšta spekulativna razmatranja, sa kojima su onda samo akcidentalno povezana.

Ezeov članak na izvrstan način ocrtava Kantovu esencijalističku poziciju po pitanju shvatanja pojma rase. Iako bi se na prvi pogled dalo reći da su upravo esencijalisti skloni rasističkim tumačenjima ljudskih rasa, s obzirom na to da izvesne karakteristike mogu povezati sa „suštinom“ rase, takav sud je teško uopšte utemeljiti, a konkretno ne bi mogao biti primenjen i na Kanta. Već smo se u prethodnoj analizi Kantovih tekstova uverili da on ni u jednom trenutku nije povezao suštinu rase sa bilo čim izuzev sa bojom kože. U više navrata je naglašavano da jedino boja kože poseduje sve osobine koje su neophodne za jednu klasnu razliku. Pa opet, čak je i takav svedeni Kantov esencijalizam danas doveden u pitanje sa novim otkrićima na polju genskih nauka. No, bez obzira na to kako se današnje shvatanje rase razlikuje od Kantovog, odbijanje povezivanja suštine rase sa obrascima ponašanja siguran je dokaz da ni Kant nije nameravao da vrednosnim sudovima o ljudima pruži prirodnonaučno utemeljenje.

Naposletku, Klajngeldova je pokazala kako i oni rasistički stavovi koji kod Kanta nesumnjivo postoje, ipak mogu da se odvoje od ostatka njegovog učenja. O tome ne svedoči samo postepeno proređivanje rasističkog govora u Kantovim spisima, već i činjenica da, kada je takav govor i postojao, uopšte nije bio čest niti sistematičan, pogotovo kada se uzme u obzir koliko je prilika bilo za dodatne rasističke opaske. Predrasude protiv rasa se pojavljuju u Kantovim radovima, ali relativno retko i često su na takvim mestima na kojima izgledaju gotovo kao nasumične digresije. To što je Kant vremenom sve manje koristio rasistički diskurs, dodatni je dokaz da ti stavovi nipošto nisu neraskidivi deo njegove filozofije.

Posredno stečeni, sporadično zastupljeni i potpuno nepovezani sa suštinom; možemo tvrditi da su Kantovi rasistički stavovi samo propratni šum epohe u njegovoj filozofiji. Veoma teško je reći da su te predrasude povezane sa njegovim etičkim učenjem; srazmerno je još teže reći da su povezane sa njegovim prirodnonaučnim učenjem. Kantovo učenje o rasama nije moglo da bude vrednosno obojeno putem tih predrasuda jer one nikada nisu ni činile celinu sa tim učenjem. Kant možda jeste začetnik naučnog shvatanja rase, i usled toga, njegovo učenje može biti tumačeno od strane trećih lica kao osnova za jedan naučni rasizam. Sam Kant, međutim, nikada nije posezao za svojim pojmovima na taj način. Svaki od njegovih rasističkih stavova svakako je za bezrezervnu osudu, ali pojedinačan stav filozofa treba razlikovati od opšteg stava filozofije.

LITERATURA

- Bernasconi, R., *Kant as an Unfamiliar Source of Racism* u: *Philosophers on Race: Critical Essays*, ed. Ward, J. i Lott, T., Blackwell Publishers Ltd, 2002.
- Eze, E. Ch., *The Color of Reason: The Idea of „Race“ in Kant's Anthropology* u: *Postcolonial African Philosophy*, ed. Eze, E. Ch., Blackwell Publishers Ltd, 1997.
- Kant, I., *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, u: *Immanuel Kants sämtliche Werke, Siebter Band*, hrsgg. Hartenstein, G., Leopold Voss, Leipzig, 1867.
- Kant, I., *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, u: *Immanuel Kants sämtliche Werke, Zweiter Band*, hrsgg. Hartenstein, G., Leopold Voss, Leipzig, 1867.
- Kant, I., *Bestimmung des Begriffs einer Menschenrace*, u: *Immanuel Kants sämtliche Werke, Vierter Band*, hrsgg. Hartenstein, G., Leopold Voss, Leipzig, 1867.
- Kant, I., *Über den Gebrauch teleologischer Prinzipien in der Philosophie*, u: *Schriften zur Naturphilosophie*, hrsgg. Weischedel, W., Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1977.
- Kant, I., *Von den verschiedenen Racen der Menschen*, u: *Immanuel Kants sämtliche Werke, Zweiter Band*, hrsgg. Hartenstein, G., Leopold Voss, Leipzig, 1867.
- Kleingeld, P., *Kant's Second Thoughts on Race* u: *The Philosophical Quarterly*, Vol. 57, No. 229, The Scots Philosophical Club and the University of St Andrews, 2007.
- Singer, P., *Praktische Ethik*, Philipp Reclam, Stuttgart, 1994.

GORAN RUJEVIĆ

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

KANT'S SCIENTIFIC RACISM

Abstract: This paper addresses the problem of finding a basis of scientific racism in Kant's understanding of the races of man. Scientific racism is a procedure of justifying racist beliefs by means of biased interpretation of scientific discoveries. It is well known that Kant sporadically asserts some severely racist statements. However, analysis of the works in which such statements occur shows that they can be considered as nothing more than intruders that do not have any substantial connection or contribution to Kant's understanding of races of man. Kant is one of the first thinkers to consider the notion of race from a scientific perspective, but that does not necessarily mean that he embraced scientific racism nor that his ethical and naturalistic reflections are irreversibly compromised by his occasional racist outbursts.

Keywords: essentialism, heredity, Kant, race, scientific racism, seeds

Primljeno: 29.8.2014.

Prihvaćeno: 1.12.2014.